

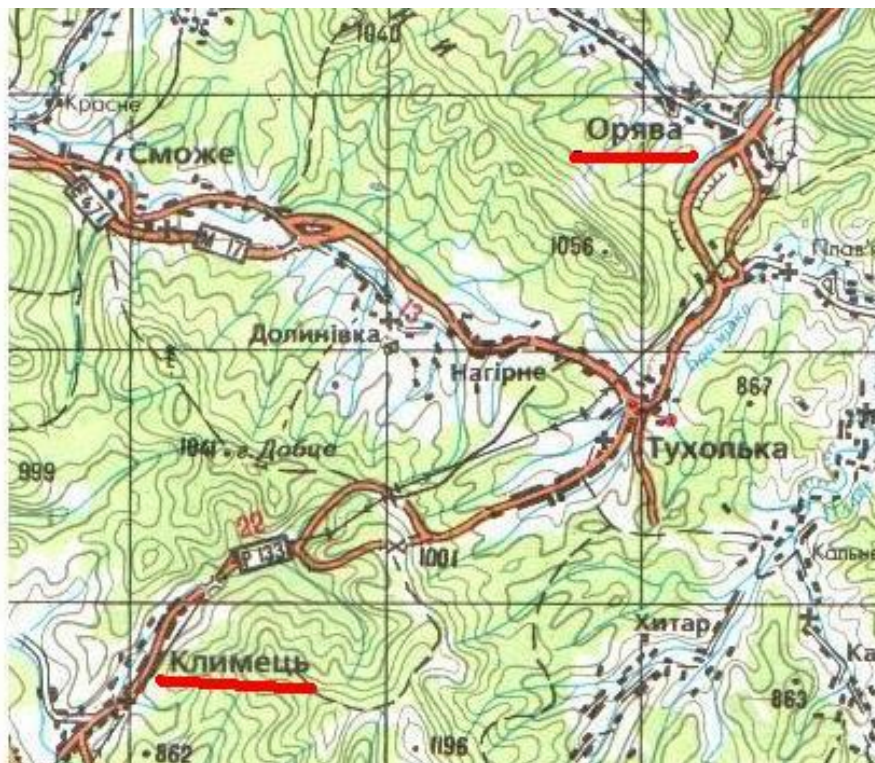
**Інформаційний звіт про проведені пошуково-ексгумаційні
дослідження санітарних поховань військовиків різних
військових формувань, загиблих у роки Першої Світової війни в
околицях с.Климець Сколівського району Львівської області
(2014 рік).**

Частина друга.

Після завершення ексгумаційних досліджень на вершині хребта Дзвинів (об'єкт 1, яма №) пошукова група Товариства пошуку жертв війни «Пам'ять» здійснила ексгумаційні роботи на об'єкті 2, який знаходиться в околиці с. Климець Сколівського району.

Історична довідка:

Село Климець розташоване вздовж дороги, яка веде до Старого Верецького перевалу. Взимку 1915 року ця місцевість стала ареною запеклих боїв між австро-німецькими та російськими військами (світлина 1).



Світлина 1

Історична довідка:

Зосередження росіян у Карпатах і їхня підготовка до наступу не залишилися непоміченими німецьким командуванням, яке, зробивши правильний висновок про загрозові наслідки такого наступу, поспішило на допомогу австро-угорській армії. На мукачівському та ужгородському напрямках була розгорнута нова Південна армія під командуванням генерала О. фон Лізінгена у складі шести піхотних дивізій (із них 3 німецькі) для удару у напрямку Стрия та Львова. Завданням армії було витиснення росіян із Карпат та деблокування фортеці Перемишль.

Австро-угорське командування також готувалося до наступу. На початку січня 1915 р. воно розпочало зосереджувати війська 3-ої та 5-ої армій у вихідних районах. У Карпати перекидали частини 2-ої армії з лівого берега р. Вісли та з сербського фронту. Отже, 19 січня 1915 р. австро-угорські і німецькі війська були зосереджені у складі 53,5 піхотних, 9,5 кавалерійських дивізій та володіли 2440 гарматами.

22–24 січня 1915 р. австро-німці, які закінчили перегрупування сил, почали наступ по всьому фронту від Буковини до Межилаборців (Medzilaborce) у Словаччині. Вони завдали два удари: один на Ужгород і Самбір, другий – від Мукачева на Стрий, намагаючись подолати Карпати, вийти на лінію Перемишль-Стрий і потім просуватись у напрямку Львова. Почалася т. зв. **Карпатська наступальна операція 1915 р.**

Об'єкт 2 знаходиться в лісовому масиві північно-східної околиці села Климець. В центральній частині лісу, на пагорбі, розташована польова фортифікаційна лінія оборони, яка була місцем запеклого бою і стала місцем масових санітарних поховань для загиблих супротивників (світлина 2).



Світлина 2

Місце жорстокого бою, яке стало великою могилою, сплюндроване сучасними «могильними мародерами». По всій лінії військових шанців, земляних сховищ та поруч з ними - свіжовикопані ями та ямки. Довкола розритих могил - шматки військових одностроїв, спорядження, особистих речей, поламані і порубані частини кісток людських скелетів (світлини 3, 4, 5, 6). В деяких місцях встановлено невеликі, зроблені з підручного матеріалу, хрестики (ніби для очищення совісті за свої дії!). Під ними в целофанових пакетах — пограбовані та понівечені людські решки! (світлина 7,8).



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5



Світлина 6



Світлина 7



Світлина 8

Під час проведення пошуково-ексгумаційних досліджень були виконані наступні роботи (див. описи):

Яма № 1 закладена у «чужому» розкопі неподалік від лінії шанців. Довкола ями розкидані шматки військового однострою, набої до гвинтівки системи Мосіна російського виробництва. Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,3м. від сучасної поверхні знаходимо залишки однострою, шкіряного спорядження, фрагменти кісток людського скелета. Усе перемішано з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачена можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелета відбувалось по мірі його розкриття (світлина 1, 2, 3). Супровідні речі вказують, що в цій ямі був похоронений вояк російської імператорської армії.



Світлина 1



Світлина 2



Світлина 3

Яма № 2 закладена у розкопі під деревом, на якому видніється свіжовирізаний хрест, який вказує на місце захоронення. Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,1м. від сучасної поверхні знаходимо залишки одностроїв, шкіряного спорядження, фрагменти кісток людських скелетів. Усе

перемішано з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелетів відбувається по мірі їх розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було захоронено вояків німецької королівської та російської імператорської армій (світлина 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11).



Світлина 1



Світлина 2



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5



Світлина 6



Світлина 7



Світлина 8



Світлина 9



Світлина 10



Світлина 11

Яма № 3 закладена у «чужому» розкопі неподалік від **ями № 2**, у військовому шанці. Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,2м. від сучасної поверхні знаходимо залишки одностроїв, шкіряного спорядження, посуду, фрагменти кісток людських скелетів. Усе перемішано з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелетів відбувається по мірі їх розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі були захоронені вояки німецької королівської та російської імператорської армій (світлина 1, 2, 3, 4, 5, 6).



Світлина 1



Світлина 2



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5



Світлина 6

Яма № 4 закладена у «чужому» розкопі, неподалік від **ями № 3**, у військовому шанці. Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,3м. від сучасної поверхні знаходимо залишки одностроїв, шкіряного спорядження, годинник, релігійну іконку із зображенням святого Миколая Чудотворця, поламані фрагменти кісток людських скелетів. Усе перемішано з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелетів відбувається по мірі їх розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояків російської імператорської армії (світлини 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9).



Світлина 1



Світлина 2



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5



Світлина 6



Світлина 7



Світлина 8



Світлина 9

Яма № 5 закладена у військовому шанці поруч з **ямою № 4**. Військове поховання теж зазнало перекопування, про що свідчать дві округлої форми ямки (світлина 1, 2).



Світлина 1



Світлина 2

Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,4м., від сучасної поверхні знаходимо залишки однострою, шкіряного спорядження, шкіряний пояс з пряжкою з зображенням на ній двоголового орла – гербової фігури російської держави, поламані фрагменти кісток людського скелета. Усе перемішано з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелета відбувається по мірі його розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояка російської імператорської армії (світлина 3, 4, 5).



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5

Яма № 6 закладена у військовому шанці поруч з **ямою № 5**. Військове поховання теж зазнало перекопування, про що свідчать шматки одягу біля ямки та встановлений хрест (світлина 1).



Світлина 1

Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,3м. від сучасної поверхні знаходимо залишки одностроїв, шкіряного спорядження, поламані фрагменти кісток людських скелетів. Усе перемішано з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелетів відбувається по мірі їх розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояків російської імператорської армії (світлини 2, 3, 4, 5, 6, 7).



Світлина 2



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5



Світлина 6





Світлина 7

Яма № 7 закладена у військовому шанці поруч з **ямою № 6**. Військове поховання теж зазнало перекопування про що свідчить яма на могилі (світлина 1, 2).



Світлина 1



Світлина 2

Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,3м. від сучасної поверхні знаходимо залишки однострою, шкіряного спорядження, поламані фрагменти кісток людського скелета, перемішані з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелета відбувається по мірі його розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояка російської імператорської армії (світлина 3, 4).



Світлина 3



Світлина 4

Яма № 8 закладена у військовому шанці поруч з **ямою № 7**. Військове поховання теж зазнало перекопування (світлина 1, 2).



Світлина 1



Світлина 2

Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,3м. від сучасної поверхні знаходимо залишки одностроїв, шкіряного спорядження, поламані фрагменти кісток людських скелетів упереміш з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелетів відбувається по мірі їх розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояків російської та австрійської армій (світлина 3, 4, 5).



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5

Яма № 9 закладена у військовому шанці поруч з **ямою № 8**. Військове поховання теж зазнало перекопування, про що свідчить яма на могилі та складені в целофановий пакет людські кістки і шматки військового однострою (світлина 1).



Світлина 1

Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,2м. від сучасної поверхні знаходимо залишки однострою, шкіряного спорядження, поламані фрагменти кісток людського скелета, перемішані з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелета відбувається по мірі його розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояка німецької королівської армії (світлини 2, 3).



Світлина 2



Світлина 3

Яма № 10 закладена у військовому шанці поруч з **ямою № 9**. Військове поховання теж зазнало перекопування, про що свідчить яма на могилі та складені в целофановий пакет людські кістки і шматки військового однострою (світлина 1, 2).



Світлина 1



Світлина 2

Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,2м. від сучасної поверхні знаходимо залишки однострою, шкіряного спорядження, поламані фрагменти кісток людського скелета, перемішані з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелета відбувається по мірі його розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояка російської армії (світлина 3, 4).



Світлина 3



Світлина 4

Яма № 11 закладена у військовому шанці поруч з ямою № 10. Військове поховання теж зазнало перекопування, про що свідчать дві великі ями на захороненні і шматки військового однострою (світлина 1).



Світлина 1

Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,3м. від сучасної поверхні знаходимо залишки однострою, шкіряного спорядження, поламані фрагменти кісток людського скелета. Усе перемішано з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелета відбувається по мірі його розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояка російської армії (світлини 2, 3, 4, 5, 6).



Світлина 2



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5



Світлина 6

Яма № 12 закладена на самій вершині гори, на якій видніються залишки колись добре розбудованої польової фортифікаційної лінії оборони. Місцевість теж вкрита свіжовикопаними ямками та насипними горбками, що є ознакою перекопування «могильними мародерами» місця бою та поховань загиблих вояків (світлини 1, 2).



Світлина 1



Світлина 2

Здійснюємо розкопування місця захоронення, на глибині 0,3м. від сучасної поверхні знаходимо залишки однострою, шкіряного спорядження, поламані фрагменти кісток людського скелета. Усе перемішано з ґрунтом та камінням. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелета відбувається по мірі його розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояка російської армії (світлини 3, 4, 5).



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5

Яма № 13 закладена на самій вершині гори поруч з **ямою № 12**. Поховання знаходимо за звичними орієнтирами - ямками, горбками (світлина 1).



Світлина 1

Здійснюємо розкопування місця захоронення. На глибині 0,3м. від сучасної поверхні знаходимо залишки одностроїв, шкіряного спорядження, поламані фрагменти кісток людських скелетів. Усе перемішано з ґрунтом та камінням. На глибині 0,1м. від сучасної поверхні знаходимо залишки одностроїв, шкіряного спорядження. Через зруйнування поховання невідомими особами втрачено

можливість його детально дослідити. Отже, вилучення кісток скелетів відбувається по мірі їх розкриття. Супровідні речі вказують, що в цій ямі було поховано вояків російської та німецької королівської армій (світлина 2, 3, 4).



Світлина 2



Світлина 3



Світлина 4

Яма № 14 закладена на самій вершині гори, поруч з **ямою № 13**, у військовому шанці. Поховання знаходимо за звичними орієнтирами - ямками, горбками (світлини 1, 2).



Світлина 1



Світлина 2

Здійснюємо розкопування місця захоронення. На глибині 0,4м. від сучасної поверхні знаходимо кістки людських скелетів, залишки одностроїв, шкіряного спорядження, особистих речей загиблих вояків (світлини 3, 4, 5, 6, 7).



Світлина 3



Світлина 4



Світлина 5



Світлина 6



Світлина 7

Розкопки захоронення здійснювалися по-штиховим (пластовим) методом з відкриттям площини усієї могили. При поглибленні та розширенні розкопу в різних частинах ями натрапляємо на кістки людських скелетів, що наводить на

думку про кількісне захоронення людей у **ямі № 14**. Похоронна яма має форму квадрата і приблизні розміри 3х3м. На глибині 0,4 м. підступають поверхневі води, які заповнюють розкоп і перешкоджають очищенню людських решток від ґрунту (світлина 8, 9, 10, 11).



Світлина 8



Світлина 9

Захоронення санітарного типу. Після бою мертвих вояків похоронили на місці загибелі. Тіла убитих були поміщені в погребову яму однією групою. Людські скелети знаходяться у різних позах, випростані та зігнуті. Декотрі з жертв лежать на животі, деякі – на спині чи на боці. Ноги випростані або зігнуті, ледь підігнуті, розкинуті. Через підвищену вологість ґрунту кістки людських скелетів збереглися у дуже поганому стані, через що візуально визначити вік загиблих неможливо. Знайдений в погребній ямі супровідний матеріал переконливо свідчить про приналежність похоронених військовослужбовців до підрозділів німецького війська. Військові ідентифікатори чи інші документи, які б вказали на особи загиблих, відсутні (світлина 10-20).



Світлина 10



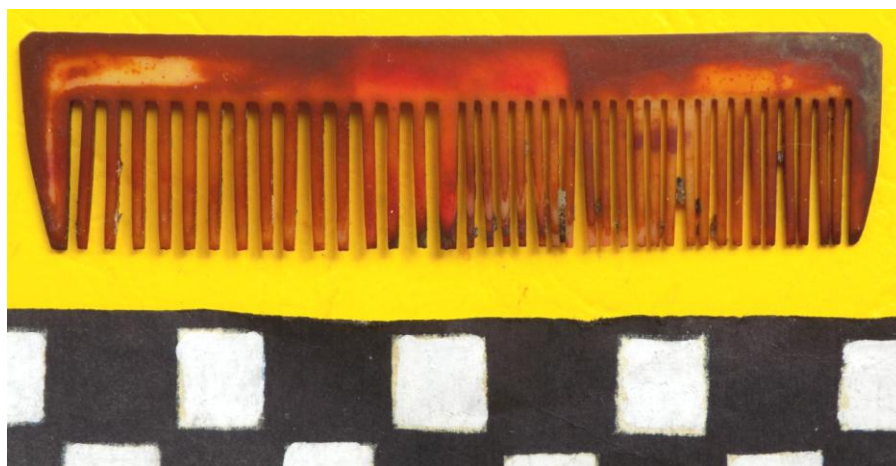
Світлина 11



Світлина 12



Світлина 14



Світлина 15



Світлина 16



Світлина 17



Світлина 18



Світлина 19



Світлина 20



Світлина 21



Світлина 22



Світлина 23



Світлина 24



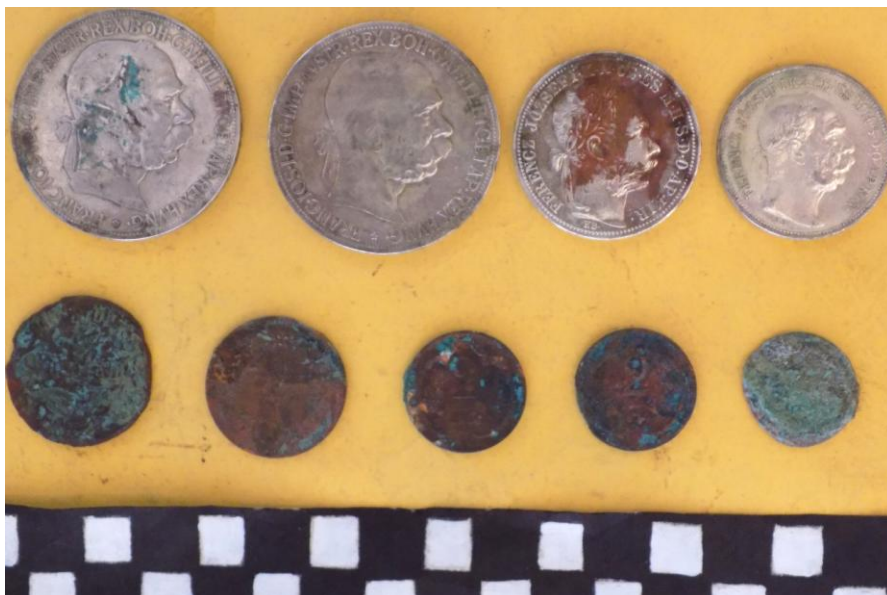
Світлина 25



Світлина 26



Світлина 27



Світлина 28



Світлина 29



Світлина 30



Світлина 31



Світлина 32



Світлина 33



Світлина 34



Світлина 35



Світлина 36



Світлина 37



Світлина 38



Світлина 39



Світлина 40



Світлина 41



Світлина 42



Світлина 43



Світлина 44



Світлина 45



Світлина 46



Світлина 47



Світлина 48



Світлина 49



Світлина 50

Таким чином, в результаті дослідження санітарних поховань в лісовому масиві на околиці с. Климець **(об'єкт 2)** були ексгумовані рештки приблизно **сорока чотирьох** осіб. За залишками військових одностроїв, спорядження, особистих речей більшість з ексгумованих людських решток ідентифіковано, як вояків німецької королівської армії. Близько десяти останків - це вояки російської імператорської армії. Після завершення досліджень місце поховання було рекультивоване і відновлене у первісному вигляді.

Ексгумовані рештки військовиків урочисто перепоховано 12 вересня 2014 року на військовому кладовищі у с. Орява Сколівського району.

**Звіт склав керівник пошукової експедиції голова Товариства «Пам'ять»
Любомир Горбач.
2014 рік.**